

בתי נפש

שהשאר אחריו ברכה הגאון
רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ
בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

פרשת וארא

הגזירה ע"ש. ואמר הגאון אדוני אבי נ"י, דשני תירוצים של הראב"ד הנ"ל הן אמת, ואם כן משום הכי נענשו במיתה וממון, היינו דמיתה נתחייבו מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין נתחייבו מחמת קושי שעבוד ששעבדו בישראל, ואם כן הוי מיתה לזה ותשלומין לזה ולא אמרינן קים ליה בדבריה מיניה כנודע (עיין סנהדרין י:.) וק"ל.

אך במסכת שבת דף י' (ע"ב) איתא, לעולם אל ישנה אדם אחד מבניו, בשביל שני מלת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותנו למצרים. והקשו תוספות (ד"ה ה"ג) הא היה שעבוד מצרים מחמת במה אדע. ותיצו, קושי שעבוד היה מחמת מכירת יוסף, ע"ש. ולפי זה, הרי גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה מחמת מכירת יוסף, ואם כן הדרא קושי הפרשת דרכים הנ"ל לדוכתיה הא קים ליה בדבריה מיניה. וליכא למימר דהוי מיתה לזה מחמת מי ה' ותשלומין לזה מחמת קושי שעבוד, הא מחמת קושי שעבוד לא שייך להם עונש כלל כיון דנגזר מחמת מכירת יוסף כנ"ל.

והנה עתה אמרינן להיפך, כיון דחזינן דבאמת נענשו המצרים במיתה וממון, וצריך לומר דהוה מיתה לזה ותשלומין לזה כנ"ל, ואם כן צריך לומר על כרחך דמכירת יוסף לא היה חטא, כאשר המליצו עליהם המדרשים ומפורשים בכמה טעמים ע"ש.

וזה ביאור הכתוב הנ"ל ויך כל בכור [בארצם] ראשית לכל אונם ויוציאם בכסף וזהב, ר"ל דהיה מכת בכורות וגם הוצאת ממון, ואם כן הוי מיתה וממון, וקשה הא קים ליה בדבריה מיניה, וצריך לומר על כרחך דהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין לזה מחמת

במקראי קודש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה וגו', וידבר משה לפני ה' [לאמר] הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה וגו'. ודקדקו המפורשים, בשלמא מקוצר רוח שפיר לא שמעו אל משה, מה שאין כן מעבודה קשה אין לו מובן, דאדרבה מחמת קושי השעבוד יותר היה לשמוע אל הגאולה. וביותר קשה מה שאמר משה אחר כך הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה, על זה וודאי קשה, בשלמא ישראל לא שמעו אל משה, דהא טעמם בצידם מחמת קוצר רוח ועבודה קשה, מה שאין כן פרעה, מדוע לא ישמע למשה. ואם זולת זה איכא סברא דלא ישמע פרעה, אם כן לא שייך למיתלי בהא דאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי.

ונראה לי לבאה, רק אקדים דבר נאה ומתקבל בשם הגאון אדוני אבי נ"י בתהילים (ק"ה ל"ו-ל"ז) ויך כל בכור [בארצם] ראשית לכל אונם, ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל. והנה הפסוק הזה אין לו מובן מאי ואין בשבטיו כושל, והכי הוה אמינא דיהיה בשבטיו כושל, ע"ש פירש רש"י. ושמעתי מהגאון אדוני אבי נ"י על פי דרוש פירוש נאה, על פי מה שהקשה הפרשת דרכים בדרך מצרים (דרוש חמישי) למה נענשו המצריים במיתה וממון, הא קי"ל קים ליה בדבריה מיניה, וזהו אפילו בעכו"ם כמו שכתבו תוספות במסכת עבודה זרה (ע"א: בד"ה בן נח) ע"ש. והנה תירץ הגאון אדוני אבי נ"י על קושיא זו בפשיטות, על פי מה שהקשה הראב"ד בהלכות תשובה (פרק ו' הל' ה') למה נענשו כלל המצריים, הא נגזר מאת ה' ועבדים ועינו אותם, ותיצו שם שני תירוצים, אחד דלא נענשו מחמת השעבוד רק מחמת שאמרו מי ה' ע"ש, ועוד תירץ מחמת קושי שעבוד ששעבדו בהם וזה לא היה בכלל

לזה אמר **מקוצר רוח**, כפירוש מדרש הנ"ל שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה כנ"ל, ואם כן ממילא אין לשלם להם שכר פעולתם כמו שכתב הפרשת דרכים הנ"ל, כיון דאין מבטל ממלאכת רבם. וגם **מעבודה קשה**, ר"ל כיון דאין להם שכר פעולה כנ"ל א"כ למה בא קושי שעבוד, בלאו הכי הוה אמינא כדי לחייבם במיתה וממון כמו שפירש הגאון אדוני אבי נ"י כנ"ל באריכות דלהוי מיתה לזה ותשלומין לזה, ועל עיקר שעבוד היה גזירה כנ"ל, משום הכי היה קושי שעבוד כדי לקיים ג"כ וגם את הגוי דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כנ"ל, אבל השתא מקוצר רוח שהיה קשה לפרוש מעבודה זרה, אם כן למה להם לשלם שכר פעולתם, אלא וודאי דקושי שעבוד היה להשלים הזמן, אם כן משום הכי לא שמעו אל משה, דהיה קשה להם הא הקב"ה הבטיח ואנכי אעלך כנ"ל בזרע ברך. וזהו שאמר משה אחר כך **הן בני ישראל לא שמעו אלי**, אלי דייקא, ר"ל רצונם הוא שהקב"ה בעצמו יבוא כנ"ל, ואם כן **איך ישמעני פרעה**, הוא וודאי יסכים דעתו לכך שהקב"ה בעצמו יבוא אליו ודו"ק.

ובזה בארתי נמי מדרש תמוה (עיין מגלה עמוקות אופן קצ"א, ועי' מדבר קדמות מערכת ק' אות י"ג במקו"ד) **שר של מצרים היה בידו שער של עזים ואיל של יצחק** עכ"ל. והנה רבים תמוהו, למה נקט הנהו תרי דווקא בשעת יציאת מצרים.

ועל פי דברינו הנ"ל יבואר על נכון. רק אקדים מה שאנכי רציתי לומר על קושית פרשת דרכים הנ"ל, למה נידונו המצריים במיתה וממון, הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה כנ"ל, על פי מה שכתב הפרשת דרכים גופא בדרך מצפה (דרוש כ"ו) על פסוק בירמיה (ב"ג) קודש ישראל לה' כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם, ומדקדק שם למה ליה כפל לשון רעה תבוא כל אוכליו יאשמו, ותירץ על פי דברי תוספות פרק כל שעה (כ"ט) ופרק אלו נערות (כתובות ל) דגבי הקדש לא אמרינן קים ליה בדבריה מיניה ע"ש. ואם כן הכי פירושא קודש ישראל לה', ואם כן כיון דנקראים קודש ממילא כל אוכליו יאשמו, היינו שצריכין לשלם מה שאכלו, וגם רעה תבוא עליהם שיענשו במיתה בידי שמים, דגבי הקדש לא אמרינן קים ליה בדבריה מיניה, ע"ש בפרשת דרכים הנ"ל. ואם כן ממילא זה התירוץ הוא נמי שייך על קושינו בדרך מצרים, דכיון דמעלו בישראל דנקראים הקדש, משום הכי נידונו שפיר במיתה וממון וק"ל, וזה פשוט.

אך בתפארת הגרשוני פרשת דברים איתא, הא דישראל נקראים קדושים, היינו מחמת דהם זרע של יצחק דהיה קודש להקריב בהר מוריה ע"ש.

ולפי זהו היה כוונת השר של מצרים בשעת יציאת מצרים, דאז ראה דנידונו במיתה, וגם וינצלו את מצרים דהוא ממון, והיה קשה ליה הא קי"ל קים ליה בדבריה מיניה, אך פן תאמר כתירוץ הגאון אדוני אבי נ"י הנ"ל דהיה מיתה לזה מחמת מי ה' ותשלומין לזה מחמת קושי

קושי שעבוד ששעבדו בישראל כנ"ל, ואם כן ממילא מזה מוכח ואין **בשבטיו כושל**, ר"ל מכשול של חטא כנודע, והיינו מכירת יוסף לא היה חטא אצל השבטים, דאם לא כן הרי היה צריך להיות קושי שעבוד מחמת מכירת יוסף, ואם כן היה בכלל הגזירה, ואם כן קשה אמאי נידונו במיתה וממון כנ"ל באריכות, אלא וודאי ואין בשבטיו כושל, זהו שמעתי מאת הגאון אדוני אבי נ"י וק"ל ודפח"ח, (ראה ספר משען המים פרשת בא דף י"ח ע"ב).

תו אקדים מה דכתב בפרשת דרכים בדרך מצרים (דרוש ה) על הא דאיתא במסכת ברכות (ט:) שלא יאמר אותו צדיק, ופירש"י אברהם, ועבדום ועינו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. דקשה והכי הקב"ה מצד עצמו לא יקיים הבטחתו בלא תרעומת של אברהם ע"ש. וכתב על פי מה דאיתא בבא קמא (צ"ה) ובבא מציעא (ס"ד:) התוקף עבדו של חבירו, אם מבטלו אותו ממלאכת רבו חייב, אבל אם אין מבטל אותו פטור, ואף דנכחוש עבדו, דניחא ליה דלא ליסתר עבדו. והנה אין ספק שישראל הם עבדים למקום וכמו דכתיב (ויקרא כ"ה, נ"ה) עבדי הם, ופרעה תקף בעבדיו של מקום ועשה בהם מלאכה, ואם ישראל היו עושין רצונו של מקום פשיטא שהיו מצרים חייבין לשלם שכר פעולתם, לפי שהיו מבטלים ממלאכת רבם, שלא היו יכולים לקיים המצות בשעבוד שהיו להם, ואין לך מבטל ממלאכת רבו גדול מזה. אך לפי דרשות רז"ל (ילקוט ש"ד דברים רמז תתכ"ח), גוי מקרב גוי (דברים ד' ל"ד), מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה, ואם כן לא היו עושים רצונו של מקום, פשיטא דפטורין מלשלם שכר פעולתם שהרי לא בטלו אותם ממלאכת רבם, ואדרבה ראוי להחזיק להם טובה, דאפשר בסיבת השעבוד לא היה להם פנאי לחטוא, וכדאמרינן ניחא לאדון דלא נסתריה עבדו, וכל שכן אם בסבת השעבוד לא היו חוטאים, א"כ מן הדין אין להם ליקח ביזת מצרים וביזת הים, רק ה' ברוב חסדיו הפליא לעשות עמם שלא יאמר אותו צדיק וכו', ע"ש באריכות, אמנם זהו תוכן דבריו.

תו אקדים מה שכתב הזרע ברך שני בסדר זו, על מה שאמר משה (ה' כ"ב) למה הרעותה לעם הזה למה [זה] שלחתני. דכך אמר משה, למה הרעותה היינו קושי שעבוד, ואי כדעת הקדמונים דקושי השעבוד היה משלים, אם כן למה [זה] שלחתני, והלא כתבת (בראשית מ"ו, ד') ואנכי אעלך גם עלה, כדאיתא במדרש בסדר שמות (ג, ה). בשלמא בלא זאת הייתי אומר דלא נשלם הזמן ועדיין לא יהיה גאולה שלימה, מה שאין כן השתא דקושי שעבוד היה משלים שפיר קשה למה שלחתני, ע"ש בזרע ברך הנ"ל באריכות, (ועיין מה שכתבתי מזה בסדר שמות).

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה שמות פרשה ו' ס' ד' ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו', שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה עכ"ל ע"ש.

וזהו ביאור המקראות הנ"ל, **ולא שמעו אל משה** דייקא, ור"ל דהיה קשה להם קושית זרע ברך הנ"ל ולמה לא מקיים הקב"ה הבטחתו ואנכי אעלך וגו', ואין לומר מחמת דלא יהיה גאולה שלימה,

משום מדריגה יתירה דאיכא לכל אחד כנ"ל, קשה הא ביעקב לא היה מדריגה יתירה ואדרבא נענש כנ"ל, ואפילו הכי מזכיר בפני עצמו, ואדרבא עוד בוי"ו נוספת וכנ"ל.

אך לכאורה נ"ל להוכיח כדעת הגמרא דמגילה דויקרא לו אל וגו' היינו הקב"ה קרא ליעקב אל, (באמת צריך לומר הא דנענש דינה, היינו כיון שהיתה יצאנית, כאידך מאן דאמר (במדרש שם ס"פ ב') בפרשת ויצא שנאמר ותצא דינה ע"ש), ואם כן שפיר יש לומר כסברת האלשיך הנ"ל, דמשום הכי פרט כל אחד ואחד משום מדריגה יתירה שלו וכנ"ל, דהנה המפורשים הקשו, בכמה מקומות משתבח הקב"ה ביציאת מצרים, מאי רבותא, הא תנאי שלים הוי גר יהיה זרעך וגו' ואחרי כן יצאו וגו', ותירצו שהיה מדלג על ההרים וגאלם קודם הזמן, שלא היה ארבע מאות שנה, וזו היה רבותא ע"ש.

והנה כבר כתבתי בשם הזרע ברך, דכתב בשם הקדמונים דקושי שעבוד היה משלים, וא"כ לפי זה הקושיא במקומה עומדת מאי רבותא הא תנאי שלים הוי וכנ"ל. אכן לפי דעת תוספות במסכת שבת שהבאתי לעיל דקושי שעבוד היה בשביל מכירת יוסף, א"כ שפיר יש לומר דאיכא רבותא דיצאו קודם זמנם וכנ"ל. אך באמת המפורשים כתבו דהיה להם תירוצ' על מכירת יוסף, היינו משום שבא משתי אחיות, וכן איתא במדרש כשנמכר יוסף אמר יעקב אוי לי שנשאתי שתי אחיות, ע"ש בילקוט פרשת ויצא (רמז קי"ז), ולפי זה אי מכירת יוסף כדן היה, שפיר הקושיא במקומה עומדת מאי רבותא, כיון דכבר נשלם הזמן מחמת קושי שעבוד כיון דמכירת יוסף כדן היה. אמנם בציוני (פרשת אחרי ד"ה עוד בסוד וכו') איתא תירוצ' על זה הא דיעקב נשא שתי אחיות, היינו הא דהקרובות אסורות הוא מחמת כי למעלה הקרובות מזווגת, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, מה שאין כן ליעקב אל נקרא, שנאמר ויקרא לו אל וגו' עכ"ל ע"ש, ולפי"ז כיון דיעקב כדן עשה בשתי אחיות, אם כן מכירת יוסף היה שלא כדן, ואם כן לפי זה היה צריך להיות קושי שעבוד בשביל מכירת יוסף, ואם כן שפיר איכא רבותא דיצאו קודם זמנם וכנ"ל באריכות.

תו אקדים מה דאיתא תירוצ' אחר על קושיה זו מאי רבותא, והוא במדרש הנעלם (וזהר חדש) וז"ל, אנכי ה' אלקיך, בהאי פיסקא שאל רבי ייסא זעירא מן חבריא את רבי שמעון בן יוחאי, א"ל שאילתא דא אית לי למשאל ממך, בכל אתר ואתר משתבח הקב"ה אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מאי רבותא דהא תנאי שלים הוי כי גר יהיה זרעך וגו' ואחרי כן יצאו וגו'. אמר ליה, הקב"ה לא התנה עם ישראל אלא דיפקון מן גלותא דמצרים, ולא מן תחות שעבודא דדחלא דמצרים דהוה שריין תחות ארבעין ותשע דחלין חילי במסאבותא, ועביד הקב"ה ואפיק יתהון מתמן ועאיל להון תחות [מ"ט תרעין דסוכלתנן] ועל זה קמשתבח עכ"ל ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא בבגדי אהרן סדר זו על מדרש מכילתא הנ"ל, דתנאים פליגי בהנהו שני תירוץ הנ"ל, דר' נתן סבר כדעת מדרש הנעלם כנ"ל, דרבותא הוי דהוציאן ממ"ט שערי טומאה, ואם

שעבוד כנ"ל, לזה נקיט בידו שעיר של עזים, לקטרג על וישחטו שעיר עזים (בראשית ל"א, ל"א), דהיינו על מכירת יוסף, דאם כן מפני זה היה צריך להיות קושי שעבוד כנ"ל בשם תוספות דשבת באריכות. אך פן תאמר כתירוצ' ידי דנקראים קודש ובהקדש לא אמרין קם ליה בדברא מיניה, לזה נקיט בידו איל של יצחק, ר"ל דנקרב איל תחתיו ולא הוא בעצמו נקרב, אם כן מהיכי תיתי יהיו נקראים קודש, בשלמא אם היה יצחק נקרב אם כן הם זרעו שפיר היה מן ראוי שנקראים קודש, אבל באמת לא כן היה, ואם כן שפיר קשה ליה למה נידונו במיתה וממון, הא קי"ל קים ליה בדברא מיניה כנ"ל וק"ל.

ובזה נבוא לבאר נמי מדרש מכילתא (בא פט"ז) וז"ל, אמר להם בן זומא עתידין ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבא, שנאמר (ירמיה כ"ג ז') לכן הנה ימים באים ולא יאמרו חי ה' אשר העלה מארץ מצרים. ר' נתן אומר דכתיב אשר העלה ואשר הביא, מכאן יציאת מצרים לעתיד לבוא. ומנין שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, שנאמר (ג' י"ד) ויאמר [עוד] אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם. ומנין שמברכין על המזון, שנאמר (דברים ח', י') ואכלת ושבעת וברכת עכ"ל. והנה המדרש הזה תמוה מרישא לסיפא, ואין לו חיבור כלל.

ונראה לי לבאר על פי דרוש ועל פי דברינו הנ"ל בעז"ה. ואקדים עוד מה דאיתא ברבינו משה אלשיך ז"ל בפרשת לך לך (י"ב ב') למה פרטו אנשי כנסת הגדולה בשמונה עשרה האבות כל אחד ואחד בפני עצמו, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, גם למה ביעקב קבעו לומר ואלהי בוי"ו נוספת. היינו לפי שכל השלשה אבות היה אצל אחד ואחד מדריגה יתירה, שעל אברהם יחד הקב"ה שמו עליו אחר מותו, ואז היה נקרא אלהי אברהם, יצחק יחד שמו עליו עדיין בחייו, אך סומא היה וכבר נחלש כחו. אבל על יעקב היה נקרא אלהי יעקב עדיין כשהיה בחייו, והיה בריא בגוף ונפש, שנאמר (בראשית ל"ג כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל, ומשום הכי פרט בכל אחד אלהי, בשביל מדרגה שלו הנוספת. וכיון שביעקב היה המדריגה ביותר מכולם, שיחד שמו עליו גם כשהיה בריא בגוף ונפש, משום הכי קבעו לומר בוי"ו נוספת על המדריגה הנוספת עליו, ע"ש ברבינו משה אלשיך הנ"ל באריכות, אמנם זה תוכן כוונתו.

אך כל זה לפי מה דאיתא במגילה פרק ב' (י"ה). ויקרא לו אל, שהקב"ה קרא ליעקב אל ע"ש, אם כן שפיר יש לומר כנ"ל, דבכל אחד היה מדריגה יתירה, וביעקב מדריגה יותר מכולם כנ"ל. אמנם לפי מה דאיתא במדרש רבה פרשת ויצא (סימן ע"ט י') ויקרא לו אל וגו', אמר הקב"ה אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה קורא לעצמך אל, למחר בתך יוצאת ומזנה ע"ש, ואם כן לפי זה הרי אדרבא היה ליעקב עונש על זה שנאמר ויקרא לו אל וגו' כנ"ל, ואם כן הדרא הקושיא לדוכתיה למה פרט כל אחד ואחד מהאבות, וליכא למימר

נראה כך אל האבות, כדכתיב וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעת להם וגו', ואם כן לא יאמינו לו, ומשום הכי צוה הקב"ה לאמר ה' אלהי אבותיכם, ר"ל שזכות האבות בעצמם מסייעין ליה שנראה לו הקב"ה בשם ה', ואם תאמר מי יאמר לך דזה מהני, משום הכי אמר לו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ר"ל שאומרים בכל אחד ואחד אלהי, והיינו מטעם של מדריגות הנ"ל, על אברהם יחד שמו אחר מותו, ועל יצחק אף בחייו אך שהיה סומא ונחלש כחו, ועל יעקב בחייו כשהיה בריא בגוף ונפש כנ"ל, וקשה למה באמת היה ליצחק ויעקב יתרון מאברהם, אלא על כרחך לפי שכל אחד יש לו זכות, אברהם לא היה לו כי אם זכות עצמו, וליצחק היה זכות עצמו ואברהם אביו, וליעקב היה זכות שלשתו, לכך לא היה אברהם כדאי ליחד שמו עליו כי אם לאחר מותו, ויצחק כאשר נחלש כחו והיה סומא, ויעקב אף כשהיה בריא, ואם כן כמו כן היה מהני זכות שלשתו למשה שנראה אליו בשם ה', וזהו שכולל מתחלה יחד ואחר כך פרט אותו לראייה כנ"ל, ע"ש בר"מ אלשיך הנ"ל באריכות, אמנם זה תוכן כוונתו.

ואם כן מקרא הנ"ל שפיר מוכח דהיה שלש מדריגות, וזהו שהשיב ר' נתן הנ"ל שנאמר ויאמר אלקים וגו' כה תאמר וגו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם, וקשה קושית רבינו משה אלשיך הנ"ל למה כולל מתחלה יחד ואחר כך פרט אותם כל אחד ואחד, אלא על כרחך להורות שכל אחד ואחד היה לו מדרגה יתירה בזכות אבותיו, וכמו כן היה מהני זכות שלשתו למשה כנ"ל באריכות, ואם כן ממילא מוכח שפיר שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב בוי"ו נוספת, בשביל כל אחד לפי מדרגתו יתירה, וכמו שכתב ר"מ אלשיך הנ"ל בפרשת לך לך באריכות וק"ל.

אך לפי זה נתעורר קושיא אחריתי, **מנין שמברכין ברכת המזון**, מה שבלאו הכי לא היה קשה לו שאלה זו כאשר אבאר בעז"ה, דהנה לכאורה יש לומר לפי מה שכתב הפרשת דרכים בדרך האתרים דאיסור שתי אחיות על כרחך לא היה חטא, כיון דיצא מיעקב שבטי יה, ואיתא בקדושין מביאה אסורה אינם יוצאים בנים מהוגנים, וכן כתבו המפורשים (משען המים [לאבי המחבר] ר"פ וישב) בשם של"ה, ואם כן על כרחך צריך לומר דשתי אחיות לא הוי איסור ע"ש, ואם כן לפי זה הרי יש לומר בקיצור מוכח דהא דכתיב ויקרא לו אל וגו' היינו שקב"ה קרא ליעקב אל, דאם לא כן הרי היה שתי אחיות חטא כנ"ל באריכות, ואם כן האין יצאו שבטי יה, ואם כן ממילא גם לר' נתן לא קשה ומנין שאומרים אלהי אברהם וכו', דיש לומר כמו שכתב האלשיך הנ"ל מחמת כל אחד היה לו מדרגה יתירה וכו"ל באריכות.

על כן נ"ל לבאר עוד הפעם קושיא זו **מנין שאומרים אלהי אברהם כו'**, דייקא לר' נתן, ומוכח סברה זו דמביאה אסורה לא יצאו בנים מהוגנים, וכאשר אבאר. דהנה המפורשים כתבו בשם פענח רזא דרחל ולאח משתי נשים נכריות היו ולא היו רק אחיות מן האב, ואין אבות לגוי (עי' יבמות צ"ח). ע"ש. אך כל זה אי לא יצאו מכלל בן נח קודם

כן הרי גאולה יותר מלעתיד, משום הכי סבירא ליה דמזכירין יציאת מצרים לעתיד, אבל תנא קמא סבירא ליה דלא היו משוקעים במ"ט שערי טומאה, רק רבותא הוי דיצאו קודם זמנם וכו"ל, ומשום הכי סבירא ליה דאין מזכירין לעתיד יציאת מצרים, דגאולה עתידה היא יותר, ע"ש באריכות. ואנכי אמרתי בתוספת ביאור קצת, דכיון דאם היו משוקעים יותר לא היו יכולין לצאת משם לעולם כפירש"י פרשת בא וכדאיתא במדרש רבה ע"ש, אם כן ממילא שייך וודאי גם לעתיד גאולה זו, דעד היום היינו משוקעים בשערי טומאה, והבן וקצרת.

ולפי זה זהו היה שאלה הראשונה של המאמר הנ"ל, אי היה אמרינן דאין מזכירין לעתיד לבוא יציאת מצרים, והיינו על כרחך דלא הין משוקעים בשערי טומאה כנ"ל, ואם כן קשה מאי רבותא דקא משתבח בכל אתר ואתר ביציאת מצרים כנ"ל, וצריך לומר דלא נשלם זמנם וכו"ל, וקשה הא קושי שעבוד היה משלים, וצריך לומר זה היה מחמת מכירת יוסף כנ"ל בשם תוספות, וקשה הא מכירת יוסף כדון היה מחמת שתי אחיות כנ"ל, וצריך לומר דאחיות לא היה חטא כיון דיעקב נקרא אל, אם כן מותר להשתמש בשרביטו של מלך כמו שכתב הציוני הנ"ל, ואם כן ממילא צריך לומר ויקרא לו אל וגו' היינו שהקב"ה קרא ליעקב אל כדעת גמרא דמגילה וכו"ל, ואם כן לא היה קשה מנין שאומרים אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב, היינו שפרט כל אחד ואחד בפני עצמו, ויעקב עוד בוי"ו נוספת, דהיה נוכל לומר כסברת רבינו משה אלשיך הנ"ל כיון דלכל אחד היה מדרגה יתירה וביעקב מדרגה יותר מכולם שקרא בחייו אל וכו"ל באריכות. אבל כיון דר' נתן **אמר דכתיב אשר העלה ואשר הביא מכאן יציאת מצרים לעתיד לבוא**, ועל כרחך צריך לומר דכבר היה משוקעים בשערי טומאה ומשום הכי שייך גאולה זו גם לעתיד וכו"ל, וא"כ לפי זה הרי י"ל משום הכי קמשתבח בכל אתר ואתר ביציאת מצרים, כתירוץ מדרש הנעלם הנ"ל דהוי רבותא דהוציאן משערי טומאה וכו"ל, ולעולם דכבר נשלם הזמן מחמת קושי שעבוד, דמכירת יוסף היה כדון מחמת איסור שתי אחיות וכו"ל באריכות, ואם כן שפיר קשה **ומנין שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב**, והיינו כקושית האלשיך הנ"ל למה פרט כל האבות בפני עצמו וגם ביעקב בוי"ו נוספת, וליכא למימור כתירוץ דכל אחד היה לו מדרגה יתירה כנ"ל, קשה מנא ליה דהא דכתיב ויקרא לו אל וגו' קאי על הקב"ה, דלמא יעקב קרא לעצמו אל כדעת המדרש הנ"ל, ואם כן מנא ליה גבי יעקב דהיה לו מדרגה יתירה כלל, ואם כן שפיר קשה מנין שאומרים כל אחד ואחד בפני עצמו.

ומשום הכי אמר **שנאמר, ויאמר אלקים אל משה כה תאמר אל בני ישראל אלקי אבותיהם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם**, והיינו על פי מה שפירש הר"מ אלשיך הנ"ל על האי קרא גם כן, דלמה פרט כל אחד ואחד בפני עצמו ומתחלה כללם יחד. וכתב בפרשת שמות, לפי מה שכתבתי בפרשת לך לך אתי שפיר, דהנה משה היה מתירא באשר ששלח אותו הקב"ה בשם ה' אשר לא

מתן תורה, אבל אי יצאו מכלל בן נח מימות אברהם כאשר האריך מזה הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש א'), אם כן שפיר היו רחל ולאה אחיות.

אמנם, לכאורה יש לומר על כרחך מוכח דלא יצאו מכלל בן נח. דהנה רש"י פירש פרשת בא (י"ב, מ') על קרא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים וגו', דחשבינן משנולד יצחק ע"ש. והבאתי כמה פעמים לעיל בסדר הקודמים בשם המפורשים, דכל זה אי ארץ ישראל אינה מוחזקת, אם כן שפיר היה מקוים ביצחק אף שהיה בארץ ישראל גר יהיה זרעך בארץ לא להם, כיון דאינה מוחזקת. משא"כ אי ארץ ישראל מוחזקת, אם כן הרי יצחק לא היה רק בארץ ישראל, וזה הו' ארץ שלהם כיון דמוחזקת היא, ואם כן הא"י נוכל לחשוב גירות דיצחק, הא כתיב גר יהיה זרעך בארץ לא להם ע"ש. וגם זה הבאתי שם בשם הפרשת דרכים (דרוש י"ז), דהך פלוגתא (בבא בתרא ק"ט.) אי דארץ ישראל מוחזקת או לאו, פליגי אי יצאו מכלל בן נח או לאו, לפי מה דאיתא בבבא בתרא (ק.) הלך לארכה ולרחבה (בראשית י"ג, י"ז), שקנה אברהם מקום הילוכה. ואם כן, הרי החזיק באמת אברהם בארץ ישראל. אך אי יצאו מכלל בן נח אז שפיר היה מהני חזקתו שלו, אבל אי לא יצאו מכלל בן נח אם כן לא היה מהני חזקתו של אברהם, לפי מה שפסק הרמב"ם פ"א מהלכות זכייה (הל' י"ד) ופ"א מהלכות מכירה (הל' י"ז) דעכו"ם אינו קונה בחזקה, ע"ש באריכות בדרך צדקה ובשאר מקומות (דרוש א', ודרוש ט', ודרוש כ"ב) כמה פעמים מזה. ולפי זה ממילא אי חשבינן משנולד יצחק כפירוש רש"י הנ"ל, על כרחך צריך לומר דלא יצאו מכלל בני נח, ואם כן שפיר יש לומר דרחל ולאה לא היו אחיות כלל דאין אבות לגוי כנ"ל.

ולפי זה יש לומר, וודאי אי אמרינן אין מזכירין יציאת מצרים לעתיד לבוא, והיינו דלא היו משוקעים בשערי טומאה וכנ"ל באופן הראשון באריכות מזה, א"כ שפיר יש לומר, דאם כן קשה מאי רבותא דקמשתבח כמה פעמים ביציאת מצרים, וצריך לומר דלא נשלם הזמן כנ"ל, וקשה הא שפיר כבר נשלם הזמן מגירות של יצחק כפירש"י הנ"ל, וצריך לומר כיון דיצחק לא היה רק בארץ ישראל, וזה הו' ארץ שלהם דמוחזקת היא, וכתיב גר יהיה זרעך בארץ לא להם כנ"ל, ואם כן צריך לומר על כרחך דיצאו מכלל בני נח, דהא עכו"ם אינו קונה בחזקה כמו שכתב הפרשת דרכים הנ"ל, ואם כן לפי זה קשה הא"י יצאו שבטי י"ה מאיסור שתי אחיות, דאף שלא היו רק אחיות מן האב, מ"מ הא כבר יצאו מכלל בן נח מימות אברהם כנ"ל, אלא וודאי כיון דיעקב נקרא אל מותר להשתמש בשרביטו של מלך כמו שכתב הציוני הנ"ל, וא"כ לא קשה מנין שאומרים אלהי אברהם וכו', דיש לומר כמו שכתב ר"מ אלשיך הנ"ל כיון דלכל אחד היה מדריגה יתירה וכנ"ל באופן הראשון.

אבל לר' נתן דאמר מזכירין יציאת מצרים לעתיד לבוא, וא"כ צריך לומר דס"ל דמשוקעים היו בשערי טומאה כנ"ל, ולפי זה יש לומר דזהו הו' רבותא, ולעולם כבר נשלם הזמן דחשבינן משנולד

יצחק דלא יצאו מכלל בני נח, ולפ"ז שפיר קשה מנין שאומרים אלהי אברהם כו', דממה נפשך אי לא ס"ל הך סברא דמביאה אסורה יצאו בנים שאינם מהוגנים, א"כ בקיצור קשה מנין שאומרים אלהי אברהם כו', דיש לומר איסור שתי אחיות באמת הו' חטא וכנ"ל באופן הראשון, ואם כן מנא לך דו"קרא לו אל קאי על הקב"ה, דלמא יעקב קרא לעצמו אל כדעת מדרש הנ"ל. ואי דסבר הך סברא דמביאה אסורה לא יצאו בנים מהוגנים, מ"מ קשה מנ"ל דקרא קב"ה ליעקב אל, דלמא יעקב קרא לעצמו אל כנ"ל, ואפילו הכי שתי אחיות לא הו' חטא, דאין אבות לגוי, כיון דאחיות מן האב היו כנ"ל, ומנא ליה לר' נתן כלל דיצאו מכלל בני נח קודם מתן תורה, כיון דלדידה יש לומר שפיר דנשלם הזמן משנולד יצחק וכנ"ל באריכות, ושפיר קשה מנין שאומרים אלהי אברהם כו'. ומשום הכי השיב לו מקרא כה תאמר אל בני ישראל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם, והיינו כמו שכתבתי באריכות באופן הראשון על פי פירוש ר"מ אלשיך שם וק"ל.

ולפי זה ממילא נבוא לבאר שאלתו אחריתי דשאל השתא דווקא **ומנין שמברכין ברכת המזון**, ולא מקודם לכן. דהנה לכאורה יש לומר דמוכח דמברכין ברכת המזון, על פי מה דאיתא במדרש רבה פרשת וירא פ' מ"ט ס' ז', ושמרו [דרך ה'] לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח, ט'), הא כיצד, אברהם היה מקבל עוברים ושבים והיו אוכלים ושותים, ואחר כך אמר להם ברכו ואמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו, אם מקבל עליו וברך הו' אכלו ושתי ואזיל, ואי לא מקבל עלה וברך הו' אמר ליה הב מה דעלך, וכל מאן דהו' חמי האי עקתא דהו' עקי ליה הו' אמר ברוך אל עולם דאכלנו משלו, הו' לכתחילה צדקה ולבסוף משפט עכ"ל. ואם כן לפי זה ממילא שמע מינה דצריכין לברך ברכת המזון, כמו שמצינו באברהם אבינו דצוה לברך על המזון כנ"ל.

אך היפה תואר שם על המדרש הנ"ל, דלמא קאי לעשות צדקה ומשפט על ביצוע דין דהו' משפט וצדקה כדאיתא בסנהדרין (ו: מקרא דשמואל ב' ח' ט"ו). וראיתי בספר מטה אהרן שכתב על המדרש הנ"ל דס"ל כאידך מאן דאמר בסנהדרין (שם) דביצוע דין אסור ע"ש. והנה הך מאן דאמר דס"ל התם ביצוע דין אסור, יליף מקרא (תהלים ג, ג) ובוצע בירך ניאץ ה'. ואידך ס"ל דקאי על יהודה דאמר (בראשית ל"ז, כ"ו) מה בצע וגו', ומי שבירך אותו על זה, זה בוצע בירך ניאץ ה', דהו' [ליה] להשיבו אל אביו, ע"ש פירש"י, אבל לעולם דמותר לבצוע דין.

תו אקדים מה דאיתא במדרש (ילק"ש בשלח רמז רל"ד) שאלו תלמידים לר' טרפון מפני מה זכה יהודה למלוכות, אמר להם אמרו אתם, אמרו ליה בזכות שאמר מה בצע, אמר להם ד"י להצלה שתכפר על המכירה כו', אם כן בזכות ישב נא עבדך (בראשית מ"ג ל"ד), אמר להם מצינו שהערב משלם בכל מקום. וכתב על זה בתפארת הגרשוני בפרשת וישב, על פי מה שכתב רש"י על פסוק (שם מ"ט, ט') מטרף בני עלית, ממה שחשדוך בטרון טורף יוסף כו', בני עלית, סלקת את עצמך ואמרת מה בצע כו'. וא"כ כיון שאמר ר' טרפון ד"י להצלה

תבעינו מהערב תחלה, ואפילו הכי אמר ישב עבדיך וגו', ואם כן שפיר הו' ליה זכות בהצלה זו, ואם כן מהיכי תיתי נימא דניאץ ה' מי שבירך אותו וכמו שכתב תפארת הגרשוני הנ"ל על מדרש הנ"ל, אלא וודאי בוצע בירך קאי על ביצוע דין, ואם כן צריך לומר ושמרו לעשות צדקה ומשפט קאי על ברכת המזון כנ"ל, ולא קשה מידי מנין שמברכין ברכת המזון כנ"ל.

אבל לר' נתן שפיר יש לומר דלא יצאו מכלל בן נח, ובאמת חשבינן משנולד יצחק, ואפילו הכי לא קשה מידי מאי רבותא דמזכיר בכל מקום יציאת מצרים, דכיון דהוציאם משערי טומאה כנ"ל באריכות, ואם כן לפי זה הרי יש לומר במה שאמר יהודה ישב עבדך וגו' לא הו' זכות, דכיון בבני נח תבעינו מערב תחלה, ושייך תירוצך ר' טרפון הנ"ל הערב משלם בכל מקום כנ"ל, ואם כן לפי זה שפיר לא הו' זכות בהצלה דיהודה שאמר מה בצע, דהו' להשיבו אל אביו כנ"ל, ואם כן יש לומר על זה קאי ובוצע בירך וגו', ולעולם ביצוע דין מותר, ועל זה קאי ושמרו לעשות צדקה ומשפט כקושיית יפה תואר הנ"ל, ואם כן שפיר קשה מנין שמברכין ברכת המזון, וצריך לומר מקרא ואכלת ושבעת וברכת וק"ל.

ואין להקשות למה פריך מיד הנהו תרי שאלות לאהדדי, מנין שמברכין ברכת המזון, ומנין שאומרים אלקי אברהם וכו', כיון דתרווייהו יש לומר דקשה לר' נתן ד"קא וכנ"ל. אמנם לא קשה מידי, דיש לומר דאיכא למדחי דר' נתן סבר דשתי אחיות היה חטא, ולא ס"ל הך סברא דמביאה אסורה יצאו בנים שאינם מהוגנים, ואם כן ממילא ליכא למימר דבוצע בירך קאי על יהודה, דהו' להשיבו אל אביו, דהא כדן נמכר יוסף מחמת שתי אחיות כנ"ל באריכות, וכדאיתא במדרש כשנמכר יוסף אמר יעקב אוי לי שנשאתי שתי אחיות כנ"ל, ואם כן צריך לומר דבוצע בירך קאי על ביצוע דין, ואם כן שפיר שמע מינה ברכת המזון מקרא ושמרו צדקה ומשפט, ומשום הכי לא שאל רק הך קושיא מנין דאומרים אלקי אברהם, דממה נפשך קשה וכנ"ל הכל באריכות. וכיון שתירץ מקרא אלהי אברהם וגו' שלחני אליכם, והיינו כפירוש האלשיך הנ"ל, ואם כן על כרחך צריך לומר דגם הוא ס"ל ויקרא לו אל שקרא הקב"ה ליעקב אל כנ"ל באלשיך באריכות, ואם כן לפי זה ממילא שתי אחיות לא הו' חטא, כיון דנקרא אל מותר להשתמש בשרביטו של מלך כמו שכתב הציוני הנ"ל באריכות, ואם כן מכירת יוסף שלא כדן היה, ואם כן שפיר יש לומר ובוצע בירך וגו' קאי על יהודה, דהו' להשיבו אל אביו, ושמרו צדקה ומשפט קאי על ביצוע דין כנ"ל באריכות, ואם כן משום הכי שפיר השתא דווקא קשה מנין שמברכין ברכות המזון כנ"ל, ודוק וקצרת.

שתכפר על המכירה, אם כן אי אפשר לפרש הפסוק מטרף בני וגו' על הצלת יוסף, כי גם הוא נתן ידו במכירה, והא ראייה שצריך כפרה על זה, והכפרה היה במה שהציל אותו אחר כך ואמר מה בצע. אלא על כרחך מוכרחים אנו לפרש הקרא באופן אחר, והוא זה דאיתא במדרש רבה ריש פרשת ויגש (צ"ג ז), ליש אובד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד' י"א), ליש אובד, זה יהודה שמסר עצמו על בנימין, אמר שמא ימחול לי הקב"ה על אותו עון שאמרתי לאבא טרף טורף יוסף עכ"ל. ואם כן יש לפרש המקרא מטרף בני עליית על פי האופן הזה, דהכי קאמה, מטרף, מן מה שאמרת טרף וגו', עליית, שכבר תקנת אותו עון על ידי שמסרת נפשך על בנימין ואמר ישב נא עבדך וגו'. ואם כן שפיר אמרו לר' טרפון, כיון שהשיב ד"י להצלה שתכפר על המכירה, אם כן צ"ל מטרף בני עליית קאי שנמחול לו אותו עון על ידי שמסר נפשו על בנימין, אם כן זכה למלכות בזכות שאמר ישב נא עבדך, דכיון דמחמת זה נמחל לו מהקב"ה על המכירה, ממילא נשאר לו זכות של הצלה, כי אין לומר הצלה מכפר על המכירה, הלא כבר מכופר מכח שמסר נפשו על בנימין. ועל זה השיב ר' טרפון מצינו שהערב משלם בכל מקום, ממילא לא תיקן עון מכירה במה שאמר ישב עבדך וגו', ומשום הכי אמר להם ר' טרפון בזכות שקפץ לים לתחילה זכה למלכות כדאיתא שם במדרש הנ"ל. זהו תוכן כוונתו של תפארת הגרשוני הנ"ל, ע"ש באריכות.

והנה אנכי כתבתי לעיל פרשת וישב בשם הבגדי אהרן, דאי לא יצאו מכלל בני נח שפיר הו' זכות ליהודה שאמר ישב עבדך וגו', לפי מה שפסקין בחושן משפט סימן קכ"ט (סעיף י') דלא תבעינו מערב תחלה בישראל, ואם כן שפיר היה יכול יהודה לילך לביתו ויתבע יעקב תחלה מיוסף ע"ש, אבל אי לא יצאו מכלל בני נח, ובבני נח תבעינו מערב תחלה, ואם כן שפיר לא הו' זכות כי ערב משלם בכל מקום, (ע"ש מה שאנכי כתבתי על מדרש הנ"ל באריכות).

ולפי זה יש לומר, וודאי אי אמרינן אין מזכירין יציאת מצרים לעתיד לבוא, אם כן על כרחך צריך לומר דיצאו מכלל בני נח, דאם לא כן הרי כבר נשלם הזמן משנולד יצחק, ואם כן מאי רבותא דקא משתבח בכל מקום ביציאת מצרים כנ"ל הכל באריכות, אם כן לא היה קשה מנין שמברכין ברכת המזון, דהא מוכח מקרא ושמרו [דרך ה'] לעשות משפט צדקה, והיינו כמדרש רבה הנ"ל דאברהם אבינו צוה לברך על המזון, דליכא למימר משפט וצדקה קאי על ביצוע דין, קשה הא כתיב וצובע בירך וגו', וליכא למימר דזה קאי על יהודה דהו' להשיבו אל אביו, קשה הא על המכירה כבר היה לו כפרה במה שאמר ישב עבדך וגו', דהא כיון דיצאו מכלל בני נח, ובישראל לא